

A MEGNYESETT RÉPA KIZÖLDÜL

Bulányi atya, a Bokor bázisközösség alapítója egészen olyan, mint a régi sikeres magyar dokumentumfilmek nehéz emberei. A különféle feltalálóktól a fiatal Balczón át Kutrucz Gizelláig.

Bulányi György élete és pályája nemcsak a magyar katolicizmus, hanem az egész huszadik század magyar történelmének egyik jellegzetes epizódja. Az ismerősei által csak Gyurka bácsinak nevezett idős pap értékválasztásai és hányattatásai egy mélyen etikus és igencsak apolitikus személyiséget mutatnak: aki ugyanakkor szándéka ellenére, bár feltehetően nem érdeklődésétől függetlenül, mélyen belesodródott a politikába. Saját bevallása szerint fiatalkorában erősen irredenta gondolatok foglalkoztatták, az úri Magyarország bukása után megcsapta a marxizmus szele, a negyvenes évek végén pedig kész volt osztozni Mindszenty mártíromságában. Az ötvenes éveket szinte végig börtönben töltötte, majd segédmunkásként dolgozott, s közben szervezte a híres-legendás Bokor bázisközösséget. A hetvenes-nyolcvanas években fokozatosan szembekerült a katolikus hierarchiával. A Bokor tagjait bátorította a katonai szolgálat megtagadására; egyházi ellenfelei szerint elmosta a hívők általános papsága és a felszentelt papok közti különbséget; s nem rejtette véka alá, hogy a Lékai bíboros által hirdetett „kis lépések” politikáját „rabszolgalepéseknek”, az ateista hatalom előtti behódolásnak tekintette.

1982-ben valamennyi magyar megyéspüspök megvonta tőle a nyilvános misézés jogát, s nagy fájdalomra a Vatikán sem állt mellé. Újabban egyes tételeit az Egyházi Tanítóhivatal is kifogásolja, és végtelen levelezéseket folytat Ratzinger bíborossal, a hivatalos vatikáni teológia legismertebb képviselőjével és tekintélyével. A rendszerváltozás sem hozott életében komoly változást. A bulányisták valahogy úgy fogalmazzák, hogy a Kádár-rendszert oly készségesen kiszolgáló hierarchia a helyén maradt, s most pápai áldással az MDF-et szolgálja ugyanazzal a buzgalommal; míg Gyurka bácsi múltbeli gyengeségeiket és jelenkori szociális érzéketlenségüket a régi erkölcsi töretlenségével kéri számon rajtuk. Mások – és nem feltétlenül a „gonoszok” – úgy látják, hogy képtelen tévedéseit beismerni, makacsul ragaszkodik meghaladott nézeteihez, márpedig az egyház iránti fiúi alázat nélkül senki sem lehet a római egyház papja.

Sűrű levelei, hosszú vitairatai, gyakori nyilatkozatai még a hívő katolikusok többsége számára is nehezen követhetőek. Bulányi György kétségtelenül a magyar katolikus egyház „nehéz embere”. A nehéz emberek minden etikai tisztaságával, egyéni igazságával és másrészt a józan kompromisszumokra, régi vitákat lezáró alkukra való tökéletes alkalmatlanságával. Mondhatnánk, egészen olyan, mint a régi sikeres magyar dokumentumfilmek nehéz emberei. A különféle feltalálóktól a fiatal Balczón át egészen Kutrucz Gizelláig.

Tölgyesi Ágnes „*Kezdetben vala az ige...*” című filmje azonban nem a magyar dokumentarizmusnak ezt a hálás, jól bevált, az abszolút pozitív hőst és a gonosz hivatal packázásait egymással mereven szembeállító típusát folytatja. Filmje egyrészt nemcsak Bulányi atyáról, hanem legalább annyira az általa létrehozott Bokor tagjairól is szól; a „másik oldal” képviselőjében Gyulay Andre püspök lényegében rokonszenvesen jelenik meg a filmben; s a rejtett konfliktusokat inkább csak a hívő és az ügyben járatos katolikus néző ismeri fel.

Tölgyesi, fogalmazzunk így, udvarias hőseihez és témájához. Nem a Bokor és a hivatalos egyház konfliktusát, hanem egyszerűen a mélyen hívő katolikusok örömét és derűjét szeretné filmjében bemutatni. Bár egyrészt Gyulay püspök egyike a Bulányit sújtó tilalom fenntartóinak, másrészt Bulányi György a magyar püspöki kar egészével együtt értelemszerűen a szeged-Csanádi megyéspüspök magatartását is elítéli, a film igyekszik fátylat borítani arra a tényre, hogy ők ketten igencsak különbözően gondolkodnak a Bokorról, a püspöki szolgálatról és a magyar katolicizmus helyzetéről.

Még azt is csak filmen kívüli információból tudhatja, az érdeklődő néző, hogy Gyulay püspök bocsánatot kért azoktól a bebörtönzött, üldözött papoktól, akikkel szemben valamelyik elődje „nem viselkedett a megpróbáltatás súlyának megfelelően”. (*Egyházforum*, 1993/4.) Mivel Bulányi éppen ezt a gesztust hiányolja a magyar püspökök magatartásában, valamiképp illetet volna utalni erre a nyilatkozatra. Annál is inkább, hiszen ez a bocsánatkérés összhangban van azzal, hogy éppen Gyulai püspök vállalkozott a Bokor-filmbe való megszólalásra. Némi kényelmességet fedezhetünk fel abban a magatartásban is, hogy Tölgyesi Ágnes inkább csak a kommunista elnyomásról beszélteti hőseit,

míg a hierarchiát bíráló megjegyzések sokkal visszafogottabbak, mint Bulányi György könyveiben. (Például a frissen megjelent *Nagypénteki levélben*; vagy abban a Magyar Hírlapnak adott legutóbbi nyilatkozatában, amelyben ismét elég széles egyházi kör felett mond szigorú ítéletet.)

Tölgyesi Ágnes szíve joga, hogy a konfliktusok markáns bemutatása helyett azok elsimítására törekedjék. A hit lényegét tekintve a „bokrosok” és egyéb katolikusok amúgy is egyetértenek.

A konfliktus nyílt bemutatásáról lemondva Tölgyesi óhatatlanul is eklektikus utat választ. Részint Bulányi atyát beszélgeti, aki lassú, átszellemült beszédmódjával, rokonszenves megjelenésével és láttató kifejezéseivel jó riportalany. Részint a bokrosokat, akik közül sokan az atyával együtt üldöztetést szenvedtek a kommunizmus alatt: mások, a később születettek „csak” mellőzést az állam és egyre inkább az egyház részéről is. Igaz embereket láthatunk, tiszta hittel és rajongó családszeretettel. (A nagycsalád része a Bokor életprogramjának.) Az interjúkat kissé szertelenül különböző Bokor-rendezvényekről szóló felvételek egészítik ki. Így Bulányi aranymiséjének felvételei, melyet – az említett misézési tilalom miatt – az ELTE Professzorok Házában, egészen pontosan a volt Politikai Főiskola épületében tarthatott meg. Ez is sajátos fintora a sorsnak.

E jelenet egyébként jól exponálja az egyházi tematikájú filmek egyik alapproblémáját. A hívő ember számára az áldozás szentség, s ezért meglehetősen zavaró egy mozi vásznan kinagyítva végignézni, amint általunk jólismert emberek e szentséggel élnek. Másrészt tagad

Bulányi György aranymiséje hatatlanul hálás filmes lehetőség az áldozáshoz járuló áhítatát bemutatni. A szentáldozás egyszerre individuális és kollektív szertartás, igazán látványos közelképekre csábíthatja a filmeseket. Tölgyesi – mint szinte minden kollégája – ezért azt a megoldást választja, hogy képileg is igyekszik minél áhítatosabb, lebegőbb, elvarázsoltabb lenni. Ami viszont mégsem igaz, hiszen a hívő ember emelkedettségével együtt is természetesnek tartja a ezt a gyerekkora óta gyakorolt szertartást.

A jószándékú és semmiképp sem ízléstelen képsorokat végignézve óhatatlanul arra kell gondolnunk, hogy a magyar játékfilmből és dokumentarizmusból egyaránt hiányzik a vallás, a hitélet megjelenítése. S ez nagyjából az 1945 előtt készült filmekre is áll. A film előbb túl komolytalan, majd túl hivatalos művészetnek számított ahhoz, hogy a vallási szférához érdemben hozzányúlhasson. Bán Frigyes 1947-es, *Mezei próféta* című (betiltott) filmje e tekintetben ritka kivételnek számít. De ez a különös, szép film is – mint a legtöbb ilyen tárgyú vállalkozás – folklórként, népszokásként, egy elzárt közösség jellemzőjeként mutatja be a vallásosságot. Falusi öregasszonyok, cigányok, csodaváró szekták: elsősorban ilyesfajta világban volt szokás a hitélet megelevenítése. Egy jómódú, művelt nagyvárosi sebészorvos őszinte istenhitének bemutatása a magyar film nyelvén még megoldhatatlan feladat. Sajnos Tölgyesi Ágnes filmjeiben is összekeverednek a politikai rehabilitáció, a megilletődöttség, az áhítatos látványosság és a valódi hit bemutatásának motívumai: de hát mentségére legyen mondván, hogy szinte járatlan úton indult el.

A „*Kezdetben vala az ige...*” interjúelemek és vallási szertartások mellett bemutatja az egyik Bokor-közösség szituációs játékát. Az elég hosszan látható jelenetsor azért tanulságos, mert ebben is olyan információk jelennek meg, amelyek sokat elárulnak a Bokor gondolkodásmódjáról: de amelyeket csak a témát valamelyest ismerő néző képes kibontani a minden rendezői eligazítás nélkül „közvetített” képekből. Templomi játékot láthatunk, amelyben a kerettörténet szerint egy örökzöld növény jelképezi azt a répát, amelynek kihúzására neves katolikusoknak össze kellene fogniuk. „Természetesen” hiába, hiszen mindenkinek van valami kibúvója a cselekvés és összefogás alól. A „tégla”, az „új ember”, a „fő kertész” éppúgy nyilvánvaló utalás, mint az „ökumenikus tekebajnokság”, ahol a sikeres győztes egy gurítással ledönti az egész protestantizmust...

De a legcsípősebb megjegyzés mégis egy rövid mondatocskára. „A megnyesett répa kizöldül.” Bizonyára nem mindenki emlékszik arra, hogy a néhai Lékai bíboros püspöki jelmondata így szólt: „A megnyesett fa kizöldül:” Akkoriban nemcsak a „bokrosok” közül akadtak olyanok, akik nemigen tudták eldönteni, hogy a bíboros a nyesegetők megnyugtatására vagy a megnyesettek vigasztalására szánta-e ezt a mondatot? Különösen figyelemre méltó az a „játékos”, aki ezt a kegyetlenül ironikus poént látható élvezettel elsüti. Simonyi Gyula székesfehérvári informatikus és lapszerkesztő fiatalkorában maga is megjárta a börtönt a katonai szolgálat megtagadásáért. Ha jól meggondoljuk, ehhez az ifjúkori megpróbáltatásához a katolikus szolgálatmegtagadókat félrevezetetteknek minősítő és a magyar katonahősöket ünneplő bíboros is hozzá] árult a maga diszkrét módján. (Még ha nem is tudhatjuk, más több jót tehetett volna-e a helyében?)

Simonyi Gyula mégsem átkozódik, nem liheg bosszúért és nem követel totális igazságtételt azok módjára, akik négy esztendeje egyfolytában fába szorult féregként üvöltenek egy elmaradt Kossuth-díj miatt. Ahogy a klasszikusok mondanák, nevetve búcsúzik a múltjától. A megnyesett répa kizöldül. Talán valóban van mit tanulnunk a bokrosoktól.